Publicerad i Växjö Stiftskalender 2016-2017

Luther 1517-2017 - vad är det vi firar egentligen?

Margareta Brandby-Cöster, präst, teol.dr., fil.lic.

Vi lever i en tid som är styrd av marknadskrafterna. De gör oss antingen uppgivna eller högmodiga. Har jag gott om pengar kan jag ingå avtal om extra god sjukvård, extra snabb bredbandsuppkoppling, och försäkringar som ger god utdelning när något oväntat händer i mitt liv. Då kan vi invaggas i en känsla av att ha gjort rätt för oss, och att vi därför kan känna oss säkra i en annars osäker tillvaro. Dock - för den som har det knapert och inte kan hålla sig med hem- eller pensionsförsäkring och ens har ett arbete, får oron fritt lopp. Har jag inget värde alls när jag inte kan göra rätt för mig, när jag inte har resurser nog att betala med?

Nästa år skall vi i den lutherska världen fira att det är fem hundra år sedan Martin Luther skrev sina teser mot avlaten. Detta satte igång ett dramatiskt skeende. Men – vad har vi egentligen gemensamt med Luthers tid och det som han ville ha sagt?

Femhundra år är en lång tidsrymd. År 1517 ingick Sverige i Kalmarunionen och Sten Sture den yngre var riksföreståndare. Städerna var få och de flesta levde på landsbygden, där byteshandel var vanligare än penningsaffärer. Men – vid skiftet 14-1500 förändrades Europa på ett sätt som vi faktiskt kan känna igen oss i också idag. Penninghanteringen och handeln ökade, städernas antal växte och - inte minst - boktryckarkonsten uppfanns. I denna utveckling dras också den katolska kyrkan in. Den danske teologen och tidigare biskopen i Roskilde Jan Lindhardt (1938-2014) skriver (min övers.):

> I den kommersialiserade kultur, som vi finner under senmedeltiden och under renässansen, där bankväsende och handel med pengar vinner insteg, ser den katolska kyrkan sig själv i bankens bild. Man besitter ett kapital i form av överskjutande goda gärningar, som kyrkan har fått överlämnat åt sig genom helgon och martyrer. Dessa heliga människor har gjort mer än de behövde för att bli frälsta och det finns därför ett överskott som kyrkan administrerar. Detta kapital – så är det naturligt att tänka, när man tänker i pengar – kan växlas in till en vanlig gångbar valuta genom att säljas till människor, som i gengäld kan få sin eviga frälsning.

Katolska kyrkan behöver alltså vid den här tiden pengar för byggnation och social verksamhet och blir en del av marknadskrafterna. Man utnyttjar människors oro över om de verkligen har gjort tillräcklig bot för sina synder, och så säljs avlatsbrev, där den som köper får en försäkring om att en del eller hela botgöringen blir efterskänkt. Men hur går det för den som är för fattig att ingå avtal och inte kan köpa avlatsbrev? Och hur går det för den som invaggar sig i säkerhet och genom sin betalning tror sig ha fullgjort allt? Självföraktet och högmodet hotar ständigt.

Martin Luther (1483-1546) är munk, doktor och professor i teologi i Wittenberg. Efter att sedan barndomen har kämpat för att finna vad han kallar ”en nådig Gud” har han mer och mer kommit att upptäcka att människan enbart lever av tilltalet i det ord som Gud har fött i Kristus och som genom förkunnelsen skapar en tillit till det som förkunnas.

Luther vill nu få igång en teologisk diskussion om avlatshandeln. Diskussionen uteblir men påvestolen och dess företrädare går till angrepp och Luther blev tvungen att försvara sina teser och utveckla sina tankar. Tiden var kyrkligt och politiskt sett turbulent. Efter många turer blir Luther bannlyst av påven i januari 1521. Då hade han redan skrivit några av sina viktigaste skrifter, t ex *Om en kristen människas frihet*, *Om goda gärningar* och *Om kyrkans babyloniska*

fångenskap. Hans ton har skärpts och hans väg tar sig en nya bana när han blir utesluten från den katolska kyrkans gemenskap.

Många Luther-jubileer har firats sedan 1517 och alla har varit tidsbestämda. Nu i oktober, kommer påven till Sverige, inbjuden av Lutherska världsförbundet och Vatikanen. Vad det betyder vet vi ännu inte. Den katolska kyrkan ser oss inte som en fullvärdig kyrka och har därför inte nattvardsgemenskap med oss lutheraner medan vi har nattvardsgemenskap med alla andra syndare.

Vad är då vi firar 2017 egentligen?

I Luthers tes nr 62 står det: "Kyrkans sanna skatt är det allra heligaste evangeliet om Guds härlighet och nåd." I teserna identifierade Luther vad som utgjorde hotet mot evangeliet, frimodigheten och livsmodet, och han gjorde motstånd. Han såg att man inte kan blanda samman kyrkoinstitutionens behov av pengar och möjlighet att ansluta sig till marknadstänkandet, med Guds fria handlande gentemot människan.

Men så gör vi väl inte idag? Jo, utan att vi märker det blir kyrkan lätt en sorts förstärkning av hälso- och fitnessrörelsen, av det sociala och politiska engagemanget och av underhållningsbranschen. Det vi "får ut" av kyrkan är ungefär detsamma som vi får om vi går till Folkets hus, till gymmet eller åker till spa. I dag läste jag i Kyrkans tidning om en satsning där man frågat människor "vad de ville ha mer av i gudstjänsten" och svaren blev blev "stillhet, enkelhet, delaktighet, gemenskap ...". Ingen ville få mer eller bättre förkunnelse. Det är ett tecken i tiden. Härigenom hotas möjligheten för kyrkan att just vara kyrka och att med hjälp av det förkunnade evangeliet göra motstånd mot allt som får oss människor att tro att vi av egen eller marknadens kraft kan bli bättre människor eller genom ett inre sökande kan finna vårt verkliga jag. Här skall stöten sättas in. Samma stöt som Luther satte in år 1517: "Kyrkans sanna skatt är det allra heligaste evangeliet om Guds härlighet och nåd."

För evangeliet är inte en bekräftelse på det vi kan säga oss själva, det gör oss inte till bättre människor och risken är att vi går vilse i våra inre irrgångar. Genom evangeliet däremot, kan vi vi se oss som skyldiga tillatt vara inkrökta i högmod eller självförakt, bli befriade från skulden och få ta emot den förlåtelse som gör att vi kan räta på ryggen och få syn på våra medmänniskor. Detta - som inte ges någon annanstans – ges oss när evangeliet förkunnas.

Vi läser i Svenska kyrkans bekännelseskrifter: "... kyrkan är de heligas samfund, vilket evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas. Och för kyrkans sanna enhet är det nog att vara ense i frågan om evangelii lära och förvaltningen av sakramenten. ..." Det evangelium som ensamt konstituerar kyrkan hindrar mig alltså från att förlora mig i mig själv, hindrar mig från att tro att jag genom verksamhet eller religiösa ansträngar kan bli godtagbar inför Gud och hindrar mig från att tro att kyrkan är en värld för sig. Låt oss därför fira reformationens inledning genom att upprätta förkunnelsen, befria kyrkan att vara en underhållningsscen och låta Guds löfte ge oss den tillit som får oss att frimodigt kunna leva som människor. Låt oss fira under tre paroller:

Förkunnelsen ger tilliten till Gud!

En sommar för några år sedan föll jag huvudstupa på gatan och bröt min högra handled. Jag upptäckte då att även om jag kunde öppna syltburken med vänster hand så behövde jag ju ändå en andra hand för att hålla emot, för att ge det motstånd som gjorde att jag kunde få upp burken. Den hjälpen fick jag nu uppsöka utanför mig själv. Så är det med livet också. Utan motstånd riskerar vi att hjälplöst sjunka in i oss själva och livet öppnar sig inte för oss. För mig har därför Luther blivit en som ger motstånd, så att livet inte förlorar sitt sammanhang och som gör att jag

inte blir en ensam, en förtappad människa, när jag hotas just av detta. Detta motstånd skall förkunnelsen och sakramenten ge.

Idag omhuldas religiositeten på den kristna trons bekostnad, religiositeten som ett särskilt beteende och med en väg bort från verklighetens krav, in i det egna jaget som gör oss oåtkomliga för en röst utifrån. Religiositeten kan bara bekräfta oss i det vi redan tänker om oss själva, i vårt självförakt eller vår självrättfärdighet. Det enda som då kan kalla oss ut ur detta är ett ord utifrån. Därför bör vi i våra gudstjänster få ta emot det Ord vi inte kan säga oss själva, men som i predikan, i dopet och nattvarden ges åt oss så att vi slutar se på oss själva, litar på Guds löfte, sträcker på ryggen och vänder oss ut mot våra medmänniskor i nöd.

"I evangeliet uppenbaras nämligen en rättfärdighet från Gud, genom tro till tro, som det står skrivet: Den rättfärdige skall leva genom tron."(Rom 1:17). Annars – utan denna rättfärdiggörelse genom tron – blir tillvaron bara "död och mörker" som Martin Luther skriver. D.v.s. självförhävelse eller självförakt.

Låt oss därför se till att inga gudstjänster blir utan förkunnelse, låt oss protestera när gudstjänsten endast ger oss det vi kan få på andra ställen och låt oss, gudstjänstdeltagare och förkunnare, arbeta med och ta till oss förkunnelsen som det som hjälper oss att vila i tilliten till Gud och att verka för vår nästa!

Korsets undervisning ger oss friheten i Kristus

Idag finns det ont om studiegrupper, bibelgrupper och samtalsgrupper kring den kristna tron i våra församlingar. Däremot kurser i mindfulness, promenader under tystnad, seanser där man sitter på kuddar och lyssnar till sitt inre eller till musik! Låt oss ändra på det!

Under mina nu fyrtiosex år som präst har jag haft oräkneliga studiegrupper. Det är bara att sätta igång. Vi kan använda gudstjänsten, katekesen, evangelieboken och psalmboken som utgångspunkt och läromedel. Den som är med i en sådan samtalsgrupp blir nyfiken på gudstjänsten och om man brukar gå i gudstjänsten, behöver man någonstans att gå med sina frågor och synpunkter.

Vi som började gå i kyrkan som små vet vad denna växelverkan mellan gudstjänst och studier betyder. Själv började jag i söndagsskolan när jag var fem år, gick där i nio år, blev konfirmerad och var med i församlingens ungdomsarbete i fem år. Min första psalmbok fick jag efter tre år i söndagsskolan, den andra i folkskolan och den tredje när jag konfirmerades. Efter sex år i söndagsskolan fick jag Nya testamentet med Psaltaren. Med all den kunskap om den kristna tron som jag fått hemma, i kyrkan och i skolan när jag tog studenten, kom jag till teologistudiet. Så är det inte idag. Men låt oss reformera vår kyrka! Låt oss tänka samman förkunnelse med undervisning och låt oss strunta i det som gymmet, spat eller Allsång på Skansen kan göra. Låt oss inte bara ha "babyrytmik" utan låt oss tala med föräldrarna om den kristna tron. Låt oss inte tro att konfirmander bara vill lära sig rida, spela fotboll eller spela musikal utan låt oss ge dem faktisk kunskap också.

Selma Lagerlöf berättar en gång om en fattig tiggare som smyger sig in i en kyrka, där ett gammalt krucifix står undanställt. Då fångas han av kristusbilden. "Den där jycken har det inte för gott", tänkte han. Han visste mycket väl vem bilden skulle föreställa. Och det var inte nog med att vandraren fick ett så starkt intryck alldeles som om bilden levde och plågades, utan han riktigt hajade till, därför att det tycktes honom att bilden var lik någon. Den var rakt inte vacker, det tyckte han inte, men den var lik någon. "Min sann", mumlade han, "är det inte mej själv som den liknar?" Sedan stod han och jämförde. Jo, det var så. Stor näsa och urholkade kinder och vass, framskjutande haka. Det hade aldrig förr fallit honom in att han kunde vara lik den där Jesus, den där som de hade plågat honom med i skolan och under nattvardsläsningen.

Visserligen var mannen fattig men han hade gått i skolan och han var alltså konfirmerad. Han hade – om än kanske motvilligt - fått något att bära med sig om den kristna tron. Därför fanns det något som talade i honom när han såg Kristusbilden, något som hjälpte honom att i mötet med Kristus se att han var en Guds skapelse även om han hade det eländigt.

Martin Luther såg att vi behöver en undervisning, som sitter så väl hos oss, att vi alltid har något som gör motstånd mot marknadskrafternas och religiositets förförelse. Han skrev därför både en liten och en stor katekes eller troslära. Han gjorde det för att han såg att kyrkan led brist på detta och att till och med prästerna var dåligt utrustade med kunskaper. Låt oss upprätta kunskapen om den kristna tron när vi nu skall fira Luthers teser!

Medmänniskan ger oss livsmeningen!

"Kyrkans främst plikt mot världen är inte att tillvarataga sina intressen gentemot den utan att gå ut i den med livets ord. Hennes seger är icke att få rätt gentemot de utomstående utan att försvinna i de utomstående, övergå i mänskligheten. Hennes enda fasthet och stadga är ordets fasthet och stadga. Gör hon sig till ett kollektiv contra världen, tappar hon sin ryggrad." Så skriver teologen Gustaf Wingren i sin bok *Predikan.*

Som kyrka kan vi aldrig bli en motpart till världen som i en avtalsrörelse. Vi kan inte styra världen med vår kristlighet. Men som kristna människor får vi ha frimodigheten att närma oss våra medmänniskor och se vad de är betjänta av för stöd och hjälp.

Om jag då, som får vara frimodig eftersom jag är räddad från skuld, självförakt och högmod, ser min medmänniskas nöd, då kan jag ge henne den sakliga omsorg som kallas kärlek. Alltså: "Kyrkans främst plikt mot världen är inte att tillvarataga sina intressen gentemot den utan att gå ut i den med livets ord. ... Gör hon sig till ett kollektiv contra världen, tappar hon sin ryggrad".

I världen får vi verka tillsammans med alla andra som kämpar med tillvaron, klimatet, miljön, får bekämpa terrorn och allt det som bryter ner och göra det trots att vi till stor del är en del av de problem vi måste bekämpa.

Vi lever tillsammans med andra och de gärningar vi kan använda oss av behöver vår nästa, vare sig hon finns nära eller långt borta. Så är det för oss alla, kristna eller muslimer och hinduer. Vi kan inte hjälpa varandra bättre för att vi är kristna men vi kan obekymrat ge ut av våra krafter för att vi vet att Gud har omorg om oss. Ansvarsfulla och obekymrade får vi därför leva. Att ta ansvar innebär inte att vara god. När vi tar ansvar, dvs. svarar an till våra medmänniskor, så kommer vi snabbt att misslyckas men då blir det snart söndag, där vi i kyrkan får erkänna att vi misslyckats, får ta emot Gud barmhärtighet i predikan och i förlåtelsens ord, så att vi på nytt kan räta på oss, kan få syn på medmänniskan igen och på nytt med frimodighet ta vårt ansvar.

Så låt oss nästa år – och faktiskt alltid – protestera mot att marknadskrafterna blandas in i livsfrågan. Låt oss fira att förkunnelsen ger tilliten till Gud, undervisningen ger friheten i Kristus och att medmänniskan ger livsuppgiften!

Lästips:

Martin Luther, *Lilla katekesen*, Översättning, inledning och kommentarer av Carl Axel Aurelius och Margareta Brandby-Cöster, Trossamfundet Svenska kyrkan 2011.
Martin Luther, *Om en kristen människas frihet.* Finns i litet olika utgåvor.
Leif Grane, *Historien om Martin Luther,* Forlaget Aros 1983.
Leif Grane, *Vision och verkligen: en bok om Martin Luther,* Daidalos förlag. I översättning av Margareta Brandby-Cöster.
Jan Lindhardt, *Mellem Djævel og Gud. En bog om Martin Luther*. G E C Gad forlag 1991.